

คุณค่าทางวัฒนธรรมของโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนคร

Cultural Value of Ethnic's Astrology in Sakon Nakhon Basin

สถิตย์ ปากมดุก¹ / วรวัฒน์ ศรียาภัย² / บุญยงค์ เกศเทศ³ / จารุวรรณ เบญจาทิกุล⁴
Satit pakmaluk / Warawat Sriyabhaya / Boonyong Ketthet / Jaluwun banjathikul

^{1-2, 4} สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Thai Language Program, School of Liberal Arts, University of Phayao

³ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Thai Language Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Mahasarakham University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณค่าทางวัฒนธรรมของโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนคร โดยกำหนดเก็บข้อมูลจาก 8 กลุ่มชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนคร คือ ไทยย้อ ผู้ไทย ไทยแสก ไทยลาว ไทยโย้ย ไทยพวน กะเลิง และโซ่ โดยเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์ของผู้บอกข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าทางวัฒนธรรมของโหราศาสตร์ที่ปรากฏมี 2 ลักษณะ คือ 1) คุณค่าต่อคน พบว่ามีคุณค่าต่อการดำรงชีพ และการกำหนดช่วงเวลาที่เหมาะสม คุณค่าเหล่านี้ยังช่วยสร้างระบบแบบแผนและแนวทางปฏิบัติร่วมกันได้อย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 2) คุณค่าต่อสังคม พบว่า มีคุณค่าต่อการสร้างระบบแบบแผนให้มนุษย์สามารถปฏิบัติกิจกรรมได้พร้อมกันและสร้างแนวปฏิบัติที่วางความเชื่อถือร่วมกัน ผลการวิเคราะห์นี้สะท้อนความสำคัญที่ปรากฏในตำราโหราศาสตร์ที่ช่วยให้สังคมมนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข

คำสำคัญ : คุณค่าทางวัฒนธรรม โหราศาสตร์ชาติพันธุ์ แอ่งสกลนคร

Abstract

The purpose of this research was to study a cultural value of Ethnic's astrology in Sakon Nakhon basin. The data was collected from 8 ethnics in Sakon Nakhon basin in Thai Yo, Phu Thai, Thai Saek, Thai Laos, Thai Yoi, Thai Puan, kaloeng and So. Field data was collected in both verbal and written form of the informants. The research conveyed that there were two characteristics of cultured value of astrology: 1) Values for people which showed that a cultural value of Ethnic astrology had value for the livings and determination of time appropriateness. This value also helped building conventional system and common practice among people. 2) Value for society in which cultural value of Ethnic's astrology was found to be valuable for building conventional system for human to do activities and also generate common belief. The result of this analysis reflected importance that existed in astrological texts that enabled human societies to live peacefully.

Keywords: Cultural Value, Ethnic's Astrolog, Sakon Nakhon Basin

บทนำ

โหราศาสตร์เป็นความรู้ความเชื่อที่มนุษย์มีการเรียนรู้และให้ความสนใจมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความสำคัญของโหราศาสตร์นั้นได้แพร่กระจายไปยังมนุษย์ทุกคนชั้นจนอาจกล่าวได้ว่าโหราศาสตร์เป็นฐานความคิดที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ทุกคนในโลก โดยความรู้ด้านโหราศาสตร์นั้นเป็นความรู้สืบเนื่องมาจากการเรียนรู้ระบบการโคจรของดวงดาวที่เรียกว่า ดาราศาสตร์ ส่วนในระบบโหราศาสตร์เรียกว่า จักรราศี อาจกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ดาราศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ของเส้นทางการโคจรกลุ่มดาว ส่วนโหราศาสตร์เป็นการเรียนรู้อำนาจของดวงดาวและอำนาจของการโคจรของกลุ่มดาวต่างๆ ดาราศาสตร์จึงมีลักษณะเป็นรูปธรรมในขณะที่โหราศาสตร์เป็นนามธรรม

ความรู้ด้านโหราศาสตร์จึงเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์เรื่อยมา ความรู้โหราศาสตร์ในยุคอดีตทั้งของอินเดียโบราณ กรีก อียิปต์โบราณ ถือกันว่าการโคจรของพระอาทิตย์เป็นแนวสำคัญเพื่อกำหนดแบ่งช่วงเวลา องค์ในการโคจรและกลุ่มดาวที่ดวงอาทิตย์โคจรผ่านเป็นแนวคิดสำคัญแนวคิดหนึ่งของโลก เรียกว่า สุริยคติ ในขณะที่ประเทศจีนและกลุ่มประเทศทางซีกโลกตะวันออกกำหนดนับการโคจรของดวงจันทร์เป็นหลักสำคัญนับตั้งแต่เริ่มต้นเปล่งแสง เต็มดวง สิ้นแสง เป็นวงจรการเดินทางของดวงจันทร์ซึ่งมีอิทธิพลต่อพืชพันธุ์และน้ำในโลกมนุษย์จึงนิยมแบ่งช่วงเวลา องค์ในการโคจรและกลุ่มดาวที่ดวงจันทร์โคจรผ่านเป็นแนวคิดสำคัญ เรียกว่า จันทรคติ (ประมวล วรรณโชติผาเวช, 2551 : 6)

โหราศาสตร์ที่ปรากฏในประเทศไทยได้รับอิทธิพลมาจากความรู้ในระบบสุริยคติและจันทรคติ จึงทำให้ศาสตร์แขนงนี้ในประเทศไทยเกิดการบูรณาการผสมผสานกันจึงเกิดการกำหนดวันเดือนในปฏิทินไทยทั้งที่เป็นสุริยคติและจันทรคติ การวิเคราะห์คำนวณทางโหราศาสตร์ก็ใช้ระบบจันทรคติเป็นเกณฑ์หลัก ส่วนการอธิบายหรือขยายความในการคำนวณทางโหราศาสตร์มักใช้การอธิบายผสมผสานทั้งจันทรคติสุริยคติ ส่วนในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทยก็มีความรู้ด้านโหราศาสตร์แพร่กระจายอยู่ทั่วไป อาทิ ในเขตภาคเหนือได้รับโหราศาสตร์มาจากอารยธรรมจีนและน่านเจ้าเป็นหลัก

ภาคใต้ได้รับเอาโหราศาสตร์มาจากพราหมณ์โดยเฉพาะในกลุ่มเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนภาคอีสานรับโหราศาสตร์ทั้งจากจีน-น่านเจ้าผ่านล้านนาและรับอิทธิพลจากอาณาจักรล้านช้างเป็นหลัก

แอ่งสกลนคร เป็นพื้นที่ภาคอีสานตอนบนครอบคลุมพื้นที่จังหวัดสกลนคร นครพนม มุกดาหาร หนองคาย และอุดรธานี (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, 2542 : 4350) มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยในเขตแอ่งสกลนคร ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ไทยโย้ย ผู้ไทย ไทยย้อ ไทยแสก ไทยพวน กะเลิงและโซ่ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยองค์ความรู้ภูมิปัญญาต่างๆ ประกอบการดำรงชีวิต อาทิ แพทย์ศาสตร์ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ ภาษาศาสตร์ โหราศาสตร์ เป็นต้น

โหราศาสตร์ เป็นความรู้อย่างหนึ่งที่สังคมในแอ่งสกลนครยังใช้งานและยังมีความเชื่อถือในเรื่องอำนาจของดวงดาวว่ามีผลต่อการดำรงชีวิตนับตั้งแต่แรกเกิดจนตาย โดยจำแนกเป็น 3 กลุ่มคือ 1) การคำนวณและฤกษ์ 2) การพยากรณ์ และ 3) พิธีกรรม กลุ่มของโหราศาสตร์เหล่านี้มักมีความบูรณาการระหว่างกลุ่มกันอย่างแยกไม่ออก โดยความรู้โหราศาสตร์ที่จำแนกเป็นกลุ่มข้างต้นนั้นมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างยิ่งสะท้อนคุณค่าทางวัฒนธรรมจะช่วยให้เห็นว่าคุณค่าที่มื้นั้นคือคุณค่าต่อคน และคุณค่าต่อสังคม ในลักษณะคุณค่าที่มีต่อคนนั้นอาจกล่าวได้ว่ามีคุณค่าต่อการดำรงอยู่ การตัดสินใจ การมีครอบครัว เป็นต้น ในประเด็นคุณค่าที่มีต่อคนนั้นยกตัวอย่างเช่น

“...สมพงศ์ธาตุ

ชาย ดิน หญิง ดิน ดี
ชาย เหล็ก หญิง ดิน ดี...”

ยกตัวอย่างธาตุนั้นกล่าวถึงการจำแนกคนออกตามฐานที่เกิดโดยเชื่อว่าคนเรามีฐานที่เกิดต่างกันซึ่งเรียกว่า “ธาตุ” โดยธาตุในทางโหราศาสตร์จำแนกเป็น ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ, เหล็ก, ไม้ และทอง ดังนั้นการที่จะแต่งงานได้นั้นต้องมีธาตุสมพงศ์กันดังที่ได้นำเสนอในตัวอย่างนั้นเป็นคุณค่าในการกำหนดกรอบแบบแผนสังคมในการมีคู่ครองที่ต้องใช้กฎเกณฑ์เหล่านี้เป็นบรรทัดฐานที่สังคมเกิดความอันหนึ่งอันเดียวกัน

จากการทบทวนเบื้องต้นจึงเป็นเหตุผลสำคัญ

ของการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมของโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง โหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแง่สกลนคร : ภูมิปัญญาทางภาษาและคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยบทความเน้นการวิเคราะห์และการนำเสนอประเด็นคุณค่าทางวัฒนธรรมของโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ว่ามีคุณค่าใดที่สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์อันเป็นวัฒนธรรมที่จะช่วยทำให้สังคมมีความเจริญรุดหน้าจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาคุณค่าทางวัฒนธรรมของโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแง่สกลนคร

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้กำหนดขอบเขตเพื่อการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านข้อมูล กำหนดเก็บข้อมูลจากตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ละ 2 คน ในแง่สกลนครที่เป็นผู้ใช้โหราศาสตร์เพื่อให้บริการแก่ชุมชนในกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองจำนวน 8 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ ไทยย้อ ผู้ไทย ไทยแสก ไทยลาว ไทยโย้ย ไทยพวน กะเลิง และโซ่ โดยเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา กำหนดวิเคราะห์เนื้อหาเฉพาะคุณค่าทางวัฒนธรรมของโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแง่สกลนคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้กำหนดวิธีการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์และกลุ่มชาติพันธุ์ในแง่สกลนคร
2. กำหนดพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล และดำเนินการเก็บข้อมูลโหราศาสตร์ภาคสนาม
3. วิเคราะห์ข้อมูลโดยจำแนกข้อมูลที่ได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

- 3.1 กลุ่มการคำนวณและฤกษ์
- 3.2 กลุ่มการพยากรณ์
- 3.3 กลุ่มพิธีกรรม

4. วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

5. สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแง่สกลนคร พบว่า คุณค่าทางวัฒนธรรมสามารถจำแนกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) คุณค่าต่อคน 2) คุณค่าต่อสังคม

1. **คุณค่าต่อคน** โหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแง่สกลนครมีคุณค่าที่สำคัญต่อคนในสังคมชาติพันธุ์ในแง่สกลนคร โดยศึกษาจากตัวบทที่ปรากฏในการเก็บข้อมูลภาคสนามนั้นพบว่าโหราศาสตร์ที่มีคุณค่าสำคัญต่อคนที่ใช้งาน สามารถจำแนกคุณค่าของโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ที่มีต่อคนได้ 4 ลักษณะ คือ

1.1 **คุณค่าต่อการบอกชะตากำเนิด** การกำเนิดของคนนั้นเชื่อว่าถูกควบคุมมาตั้งแต่แรกเริ่มปฏิสนธิแล้วในคราวแรก จำแนกประเภทตำราได้เป็น 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1.1.1 **ชะตาวันเกิด** เดือนและปีเกิด เป็นการกำหนดเกณฑ์ดีร้ายจากวันและปีที่เกิดโดยมีการอธิบายให้เห็นให้ชัดเจนว่าเกิดวันใดให้ผลเช่นใด ในตำราโหราศาสตร์ที่ได้ศึกษาจากกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 8 กลุ่มนั้นพบว่า มีตำราและถ่ายทอดความเชื่อถือคุณค่าของอำนาจวันเกิดที่ส่งผลกระทบต่อคน คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยย้อ และไทยพวน

1.1.2 **ชะตาธาตุ** เป็นการกำหนดธาตุเกิดของคนโดยเชื่อว่าคนเราเมื่อเกิดมามีธาตุบอกรวมเหตุที่มาของกายและวิญญาณในภพภูมินี้ “ธาตุ” เป็นสิ่งที่เชื่อว่าเป็นฐานเกิดของชีวิตคนเรา ฐานเกิดเหล่านี้เองทำให้คนมีสภาพร่างกายและวิญญาณที่แตกต่างกัน จำแนกเป็น ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ, เหล็ก, ไม้ และทอง

1.2 **คุณค่าต่อการทำกิจกรรมต่างๆ** จากการวิจัย พบว่า กิจกรรมต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในสังคมกลุ่มชาติพันธุ์นั้นต้องอาศัยช่วงเวลาเป็นสำคัญดังนั้นโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ที่บอกช่วงเวลานั้นจึงมีความหลากหลายและสามารถแบ่งตามประเภทของช่วงเวลา คือ

1.2.1 **อำนาจยามเวลา** เป็นชุดโหราศาสตร์ที่มีความเชื่อในพลังของเวลาที่กำหนดเป็นช่วงเรียกว่า

“ยาม” โดยมีความเชื่อว่ายามนั้นมีอิทธิพลที่ดีหรือร้ายต่อการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นมงคลและอวมงคล การกำหนดช่วงยามนั้นเกิดจากภูมิรู้ในการกำหนดจากเวลาที่ได้นำคติมาจากโหราศาสตร์ทั้งแบบสุริยคติและจันทรคติ ตำราโหราศาสตร์ที่เป็นเกณฑ์ช่วงยามเพื่อให้บอกการทำกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละสัปดาห์นั้นมีปรากฏจำนวนมากพอควร

1.2.2 อำนาจวัน เป็นชุดโหราศาสตร์ที่มีความเชื่อถือในอำนาจของวันว่ากำหนดและให้ผลเป็นคุณหรือโทษต่อคนทำกิจกรรมในช่วงวันเหล่านั้นได้ “วัน” เป็นการนับช่วงเวลาการเดินทางรอบดวงอาทิตย์จำนวนหนึ่งรอบในทางโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแง่สกลนครนับจาก 6 โมงเช้าวันหนึ่งไปถึงหกโมงเช้าของวันหนึ่งเป็นเวลาหนึ่งวัน โดยกำหนดแบ่งเวลาออกเป็น 16 ช่วงเวลา นอกจากนี้ยังพบว่า ช่วงเวลาเพื่อทำกิจกรรมและหลีกเลี่ยงทำกิจกรรมต่างๆ ปรากฏในปฏิทิน 3 ระบบ คือ ระบบปฏิทินสุริยคติ ระบบปฏิทินหนไท และระบบปฏิทินจันทรคติ ความเชื่อถือในอำนาจเดือนเหล่านี้จึงนำมาสู่การสร้างสรรค์ตำราโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ต่างๆ เพื่อให้ใช้ได้ตามความเหมาะสมกับกิจกรรมเหล่านั้นสืบต่อกันเรื่อยมา

1.2.3 อำนาจเดือน ผลการวิจัยพบว่า เป็นชุดตำราโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ที่เชื่อในอำนาจของเดือนว่าสามารถส่งผลดีหรือร้ายต่อเจ้าชะตาผู้จัดกิจกรรมต่างๆ ได้ ความเชื่อถือในอำนาจเดือนเหล่านี้จึงนำมาสู่การสร้างสรรค์ตำราโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ต่างๆ เพื่อให้ใช้ได้ตามความเหมาะสมกับกิจกรรมเหล่านั้น

1.3 คุณค่าต่อการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย จากการศึกษาพบว่า โหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแง่สกลนครมีชุดตำราที่เป็นการคำนวณและฤกษ์และการพยากรณ์เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจต่อสิ่งปลูกสร้างของตนเองให้มีความมั่นคง โดยบอกช่วงเวลาที่เป็มงคลและการหลีกเลี่ยงช่วงเวลาที่ไม่เป็นมงคล นอกจากนี้ยังสังเกตได้ว่าแม้ตำราบางตำราของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จะมีชื่อเหมือนกันหรือคล้ายกันแต่ไม่ได้จัดไว้เป็นชุดเดียวกันทั้งนี้เพราะเนื้อหาภายในต่างกัน จากการวิเคราะห์พบว่าโหราศาสตร์ที่บอกการสร้างบ้านเรือนนั้นโดยมากพบในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยย้อยเนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์นี้ยังคงมีความเชื่อถือและยึดระเบียบแบบแผนค่อนข้างมาก (คำตา สอนสา, 2558 :

สัมภาษณ์) ส่วนในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มีการปรับประยุกต์ใช้ตำราโหราศาสตร์อื่นๆ เพื่อใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนจากการวิเคราะห์ดังกล่าวจำแนกประเภทตามลำดับการก่อสร้างได้ดังต่อไปนี้

1.3.1 วันปลูกเรือน, เดือนปลูกเรือน เป็นตำราโหราศาสตร์ที่กำหนดช่วงเวลา ในการปลูกบ้านเรือนเพื่อให้สามารถจัดการได้ตามความเหมาะสมโดยตำราทางโหราศาสตร์ได้บอกวันและเดือนที่ควรทำการสร้างบ้านเรือนและวันเวลาที่ควรหลีกเลี่ยงในการสร้างบ้านเรือนเนื่องจากอาจจะทำให้เกิดภยันตรายต่อเจ้าของเรือนและผู้อยู่อาศัยได้

1.3.2 นาควัน เป็นชุดตำราโหราศาสตร์ที่วางด้วยความเชื่อเรื่องนาครักษาพื้นแผ่นดิน ดังนั้นเมื่อจะขุดหลุมเพื่อฝังเสาเรือนจึงต้องระวังตำแหน่งการอยู่ของนาค ความเชื่อนี้ถูกจำกัดในเฉพาะการขุดหลุมเพื่อฝังเสาเอก (เสาเอก) เท่านั้น ความเชื่อในทิศทางของลำตัวนาคนั้นบ่งชี้ถึงการบอกทิศทางขุดเสาเอกว่าต้องขุดเช่นใดจึงจะเป็นมงคลแก่บ้านเรือนและเจ้าชะตา

1.3.3 การขุดเสา เป็นชุดตำราโหราศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการขุดเสาเรือนโดยให้ความสนใจและเน้นที่เสาเอกเป็นสำคัญ จากการวิเคราะห์แล้วพบว่าตำราโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแง่สกลนครมีตำราที่เกี่ยวข้องกับการขุดเสาเรือน โดยมีการกำหนดวันที่ขุดเสาเรือนเรียกว่า “เอกขุดเสา” หมายถึง ฤกษ์ในการขุดเสาเอก การขุดเสา มีตำราโหราศาสตร์ที่แสดงถึงฤกษ์ ทิศ ในการขุดหลุมเสาเอกหรือเสาเอกโดยมีตำราการขุด ตำราอธิบายสิ่งที่พบจากการขุด ตำราเอาไปไม้รอกกันหลุม และไม้ล้มตอกกันหลุม ตำราเหล่านี้ช่วยให้การขุดหลุมเพื่อใช้ฝังเสาเอกเพื่อความเป็นสิริมงคลของบ้านเรือนที่สร้างขึ้นโดยจะส่งผลต่อเจ้าของบ้านและผู้อยู่อาศัย ความเชื่อเหล่านี้มีคุณค่าในการสร้างขวัญกำลังใจเพื่อให้เกิดความสุขและเป็นพลังเสริมกำลังใจต่อการอยู่อาศัยและช่วยให้การสร้างบ้านสำเร็จรวดเร็วได้ยิ่งขึ้นเพราะมีความเชื่อมั่นและจากตำราที่อธิบายการขุดเสาเอกครั้งนี้

1.3.4 การยกเสาเอก คนในแง่สกลนครให้ความสำคัญต่อเสาเอกหรือเสาเอกเรือนเพราะถือว่าเป็นปฐมแห่งการสร้างบ้านสร้างเรือนด้วยการกำหนดวันเดือน ในการขุดหลุม การกำหนดทิศ และการใช้สิ่งของ

รองกันหลุมที่ถือว่าให้พลังในการอาศัยอยู่ในพื้นดินและมีความสุข อธิบายมาก่อนหน้านี้แล้ว ครั้นเมื่อทุกอย่างพร้อมแล้วการยกเสาเอกลงหลุมก็มีความสำคัญเช่นกัน ตำราที่ยกมาในช่วงต้นนั้นอธิบายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อมีการยกเสาเอกลงหลุมเพราะถือเป็นยามฤกษ์สำคัญการเห็นปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นย่อมเป็นข้ออธิบายฤกษ์ยามเพื่อให้เข้าใจและสร้างความน่าเชื่อถือหรือการป้องกันหากเป็นเหตุการณ์ที่พยากรณ์นั้นไม่เป็นมงคล

1.3.5 การขึ้นบ้านใหม่ เป็นพิธีที่ส่งผลต่อคนที่เป็นเจ้าของบ้านและผู้อยู่อาศัยโดยตรง ดังนั้นการขึ้นบ้านใหม่จึงมีความสำคัญและต้องกำหนดเลือกช่วงเวลาและทิศทางให้เหมาะสมเพื่อความเจริญตามความเชื่อถือของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยกำหนดตำราที่บอกช่วงเวลาเป็นช่วงเดือน วันขึ้น-แรม และวันในรอบสัปดาห์เพื่อให้สามารถเลือกประกอบพิธีได้อย่างเหมาะสม ความเชื่อเหล่านี้ช่วยเสริมคุณค่าและความเชื่อมั่นต่อคนที่เป็เจ้าของบ้านและคนในชุมชนท้องถิ่นว่าบ้านเรือนนั้นสร้างขึ้นบนความชอบธรรมตามกรอบและเกณฑ์ที่กำหนดไว้มาแต่โบราณ การได้รับการยอมรับของชุมชนท้องถิ่นก็ถือเป็นส่วนสำคัญในการเสริมคุณค่าด้านการยอมรับของชุมชนที่มีต่อคนที่เป็เจ้าของบ้านและผู้อยู่อาศัยสามารถอยู่ได้อย่างมีความสุขกายและความสบายใจ

1.4 คุณค่าต่อการครองเรือน จากการวิจัยพบว่า โหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนครให้ความสำคัญต่อการเลือกคู่ครองและมีการสร้างตำราเพื่อใช้ในการวิเคราะห์และคำนวณความเหมาะสมของหญิงชายต่อการเป็นคู่ครองซึ่งกันและกัน นอกจากนี้โหราศาสตร์ที่ยกมาช่วงต้นนั้นแสดงให้เห็นถึงวันที่เข้าหอของคู่บ่าวสาวโดยเชื่อกันว่าจะส่งผลต่อเจ้าชะตาเป็นอย่างมาก ตำราเหล่านี้ใช้วันข้างขึ้น-แรม เป็นเกณฑ์วิเคราะห์ที่ใช้สืบเนื่องกันเรื่อยมาจนถึงยุคปัจจุบัน เป็นการเสริมสร้างความเชื่อมั่นในการทำกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งการได้รับการยอมรับจากสังคมที่ทำการกิจกรรมเหล่านั้นว่าเหมาะสมแล้ว ดังนั้นโหราศาสตร์ชาติพันธุ์จึงมีคุณค่าที่ช่วยสร้างความเชื่อมั่นและเสริมสร้างขวัญกำลังใจให้แก่คนที่ใช้งานตำราโหราศาสตร์ คุณค่าสำคัญของโหราศาสตร์ชาติพันธุ์จึงเน้นนำเสนอเสริมขวัญและกำลังใจแก่เจ้าชะตาเพื่อนำไปสู่การยอมรับในสังคมของตนเองต่อไป

2. คุณค่าต่อสังคม โหราศาสตร์ชาติพันธุ์เป็นองค์ความรู้ที่มีอิทธิพลต่อคนและสังคมในการดำเนินวิถีชีวิตทุกช่วงเวลา อิทธิพลที่มีต่อคนนั้นกลายเป็นคุณค่าที่ช่วยเสริมสร้างคนให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยพลังแห่งความเชื่อและความศรัทธาดังที่ได้อธิบายไปแล้วในขั้นต้นสามารถจำแนกได้ 5 ลักษณะ คือ

2.1 คุณค่าต่อความเชื่อ ความเชื่อเป็นแนวทางสำคัญของการสร้างความมั่นใจให้คนในสังคมเกิดแนวคิดเดียวกันเพื่อให้เข้าใจตรงกันและสื่อสารกันได้อย่างถูกต้อง โหราศาสตร์ชาติพันธุ์สร้างให้คนในสังคมเกิดความเชื่อร่วมกันย่อมมีแนวทางและการดำเนินวิถีชีวิตร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ดังต่อไปนี้

2.1.1 การสร้างสรรค์ช่วงเวลาในการดำเนินชีวิตตามระบดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ เป็นชุดความรู้ที่ว่าด้วยตำราโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนครที่มีผลต่อการเกิดขึ้นของความเชื่อที่เชื่อว่าดวงอาทิตย์และดวงจันทร์โคจรเป็นวงรอบจนทำให้เกิดการกำหนดช่วงเวลา การวิจัยพบว่า โหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนครมีผลผลิตการระบุช่วงเวลาที่เกิดจากความเชื่อในโหราศาสตร์ทั้งที่ได้รับอิทธิพลมาจากระบบสุริยคติและจันทรคติ นำมาซึ่งการสร้างสรรค์ช่วงเวลาในการใช้เพื่อการวิเคราะห์ทางโหราศาสตร์และการดำเนินชีวิตประจำวัน คือ

1) ช่วงเวลาประจำวัน ถูกแบ่งช่วงเวลาออกเป็น 16 ช่วงเวลา เรียกว่า “ยาม”

2) วัน เป็นช่วงเวลาทีนับจาก 06.00 น. ถึง 06.00 น. ของอีกวันหนึ่งนับว่าเป็นหนึ่งวันในทางโหราศาสตร์ โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ 2.1) แบ่งตามกลุ่มดาวเคราะห์ 7 ดวง รวมเรียกว่า “สัปดาห์” 2.2) แบ่งตามปฏิทินจันทรคติ เป็นแนวทางในการกำหนดวันด้วยการนับการโคจรของพระจันทร์รอบโลก

3) เดือน เป็นการแบ่งการโคจรของพระอาทิตย์และพระจันทร์โดยในโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนครนี้พบการกำหนดเดือนทั้ง 2 ลักษณะ คือ 3.1) ระบบสุริยคติ จำแนกเดือนออกเป็น 12 เดือน ต่อหนึ่งรอบ 3.2) ระบบจันทรคติ เป็นการถือเอาการเดินทางของพระจันทร์เป็นหลักสำคัญ วิธีการจำแนกเดือนถูกแบ่งออกเป็น 12 เดือนเช่นเดียวกับระบบสุริยคติ แต่การกำหนดวัน

ต่อเดือนมีความแตกต่างกันและมีเพิ่มเดือนพิเศษ 4 ปี ต่อ 1 ครั้งๆ ละ 1 เดือน

4) ปี และปีนักษัตร เป็นการกำหนดรอบของเดือนทั้ง 12 เดือน เท่ากับ 1 รอบ เรียกชื่อว่า “ปี” พบว่าตำราโหราศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนมีความเชื่อในอำนาจนักษัตรประจำปีโดยเป็นการกำหนดรอบของปีจำนวน 12 ปี เท่ากับ 1 รอบ เรียก ปีนักษัตร โดยใช้ชื่อปีเป็นภาษาเขมร คือ ชวด, ฉลู, ขาน,เถาะ, มะโรง, มะเส็ง, มะเมีย, มะแม, วอก, ระกา, จอ, กุล

2.1.2 การประกอบกิจกรรมเพื่อให้ตรงกับช่วงเวลาที่เกิดอำนาจดี เป็นชุดโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ที่มีคุณค่าต่อความเชื่อด้วยการสร้างช่วงเวลาแล้วระบุความเป็นมงคล ซึ่งเป็นอำนาจในทางดี เพื่อให้สามารถประกอบกิจกรรมได้เหมาะสมจนเกิดความเชื่อถือในความต้องการความเป็นสิริมงคลหรือสิ่งดีสู่สังคม ดังนั้นจึงมีการกำหนดตำราโหราศาสตร์ที่ระบุถึงความเป็นมงคลที่หวังผลในอำนาจดีต่อการจัดกิจกรรมต่างๆ

2.1.3 การประกอบกิจกรรมเพื่อหลีกเลี่ยงจากช่วงเวลาที่เกิดอำนาจร้าย เป็นชุดโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ที่มีผลต่อความเชื่อจนนำไปสู่การหลีกเลี่ยงการประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่ตรงกับคำวิเคราะห์ในตำราโหราศาสตร์ที่บอกอำนาจร้าย คุณค่าเหล่านี้ส่งผลต่อความเชื่อจนทำให้เกิดการงดเว้นต่อการประกอบกิจกรรมเหล่านั้นเพราะเกรงอำนาจร้ายจะส่งผลจนทำให้เกิดความไม่ปกติสุขต่อตนเองและสังคม

ตำราโหราศาสตร์ที่บอกอำนาจร้ายของช่วงเวลานั้นมีทั้งที่บอกเป็นชุดตำราที่แทรกในตำราต่างๆ ที่บอกทั้งผลดีและร้ายในตำราเดียวกัน การบอกผลร้ายนั้นเริ่มตั้งแต่อาการเจ็บป่วยทางกาย ไปจนถึงการถูกอุบัติเหตุบวกรบจนนำมาสู่การล้มป่วยหรือเสียชีวิตทั้งต่อตนเอง บุคคลแวดล้อมและสังคม ความเชื่อต่ออำนาจเหล่านี้เองนำมาซึ่งการสร้างกติกาสังคมร่วมกันจนนำไปสู่แนวปฏิบัติเดียวกันสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แบบแผนเหล่านี้จึงนำมาซึ่งความสมานฉันท์ของคนภายในสังคมเดียวกันและระหว่างสังคมที่ยอมรับนับถือโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในลักษณะเดียวกัน คุณค่าเหล่านี้จึงเป็นพลังสำคัญในการสร้างความเชื่อเพื่อให้เกิด

แนวคิดที่เป็นจารีตประเพณีเดียวกันและสืบทอดแนวคิดนี้ต่อไป

2.2 คุณค่าต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นการใช้ตำแหน่งของดวงดาวเพื่อช่วยในการเกษตร เช่น การกำหนดวันเพาะปลูก การกำหนดวันเก็บเกี่ยว เป็นต้น ผลการวิจัยพบว่าโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนครมีชุดโหราศาสตร์ชุดหนึ่งที่ทำหน้าที่บอกช่วงเวลาที่ใช้ทำการเกษตรเหมือนประเภทในข้างต้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นโหราศาสตร์ชาติพันธุ์การเกษตรในแอ่งสกลนครเป็นการสร้างความเชื่อมั่นต่อการให้น้ำให้ฝนจนเกิดเป็นเกณฑ์พยากรณ์ทั้งนี้เพราะการประกอบอาชีพการเกษตรในแอ่งสกลนครเป็นการทำเกษตรที่ต้องอาศัยน้ำจากการฝนประจำปีในยุคที่ยังไม่มีวิทยาศาสตร์พยากรณ์ฟ้าฝน การประเมินธรรมชาติที่จะเกิดฝนนั้นจึงต้องอาศัยการพยากรณ์จากกลางบอกเหตุต่างๆ เพื่อเป็นมูลเหตุสำคัญในการบอกความมากมายของน้ำเพื่อวิเคราะห์ต่อการลงทุนทำการเกษตรประจำปี การพยากรณ์ฟ้าฝนนี้พบตำรา “ฟ้าไขปอกตู, ฟ้าฮ้อง” เป็นตำราที่อ้างอิงกันมากในกลุ่มชาติพันธุ์ไทย

นอกจากการที่ต้องอาศัยเกณฑ์ที่ใช้ในการพยากรณ์ฟ้าฝนเพื่อวิเคราะห์การเพาะปลูกแล้วยังมีตำราที่ระบุช่วงเวลา วัน ในการทำนาและปลูกพืชต่างๆ ตำราเหล่านี้ช่วยกำหนดระเบียบแบบแผนในการเพาะปลูกของสังคมเกษตรกรรมที่มีความเจริญในด้านโหราศาสตร์อันสะท้อนถึงความรู้ชุมชนที่มีพัฒนาการความรู้ที่สูงขึ้น ในขณะที่การปลูกพืชและทำนานั้นเป็นกิจกรรมที่ใช้เวลาต่อเนื่องหลายวันในทางโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ให้ความสำคัญเฉพาะในวันแรกที่ลงมือปลูกพืชหรือปักดำจึงมีชื่อตำราว่า “แฮก” อาทิ แฮกปลูกหมากไม้ แฮกนา แฮกสุดท้าย คือ “แฮกดำนานา” กล่าวคือเมื่อได้เตรียมทุกอย่างทั้งคราด ไถ ปลูกกล้าข้าว

2.3 คุณค่าต่อการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันในสังคม โหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนครปรากฏคุณค่าต่อสังคมประการหนึ่งคือ คุณค่าต่อการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันในสังคมด้วยการเอื้อเฟื้อแบ่งปันและรู้จักแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภคบริโภคเพื่อให้เกิดความสามัคคีกัน

คือ “ตำราวันให้สิ่งของ และตำรามือเอาของท่าน” ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญต่อการสร้างสัมพันธภาพด้วยการมอบสิ่งของให้กันและกันจึงต้องอาศัยความเชื่อในอำนาจดีร้ายของวันและเวลาเป็นเครื่องบ่งชี้

2.4 คุณค่าต่อการสร้างความเหมาะสมในสิ่งอุปโภค การวิจัยครั้งนี้พบว่า โหราศาสตร์ชาติพันธุ์ที่ปรากฏในแง่สกลนครมีการกำหนดแบบแผนเพื่อสร้างความเหมาะสมในสิ่งอุปโภคที่จำเป็นต่อชีวิตประจำวัน โดยพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงใช้ตำราเหล่านี้อยู่และมีสืบทอดกันเรื่อยมาในแง่สกลนครที่เด่นชัดที่สุดคือ โหราศาสตร์ชาติพันธุ์โซ่ ปรากฏพบเกณฑ์การบอกความเหมาะสมในสิ่งอุปโภคซึ่งเรียกเกณฑ์นั้นว่า “โสก” ที่หมายถึงเกณฑ์หรือตัวกำหนดในการสร้างสิ่งของบางสิ่งเพื่อให้เกิดความเหมาะสม จากการวิเคราะห์พบว่ามีโสกต่างๆ ได้แก่ โสกแม่กระได โสกซ้อง โสกกลอง โสกผ้า โสกถุงย่าม โสกตราซัง โสกแห โสกกระทอด-เล่า โสกเส้าเรือนหรือกลอนเรือน และโสกคน

สรุปผลการวิจัย

ประเด็นการวิจัยที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นชี้ให้เห็นว่า โหราศาสตร์ชาติพันธุ์มีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีผลทำให้เกิดวัฒนธรรมต่างๆ ขึ้นในสังคมมนุษย์โดยจำแนกคุณค่าเป็น 2 ลักษณะ คือ คุณค่าต่อคนและคุณค่าต่อสังคม ดังนี้

1. คุณค่าต่อคน จำแนกเป็น 4 ลักษณะ คือ 1) คุณค่าต่อการบอกชะตากำเนิด แนวคิดนี้เชื่อว่าหากมีการบอกผลจากการคำนวณตรวจสอบการเกิดทั้งวัน เดือน ปี และปีนักษัตร จะบอกผลที่ดีและเป็นผลติดต่อกันไปจนสิ้นอายุขัย 2) คุณค่าต่อการทำกิจกรรมต่างๆ จำแนกเป็น 2.1) อำนาจยามเวลา 2.2) อำนาจวัน 2.3) อำนาจเดือน 3) คุณค่าต่อการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย 4) คุณค่าต่อการครองเรือน

2. คุณค่าต่อสังคม จำแนกเป็น 4 ลักษณะ คือ 1) คุณค่าต่อความเชื่อ จำแนกเป็น 1.1) การสร้างสรรค์ช่วงเวลาในการดำเนินชีวิต 1.2) การประกอบกิจกรรมเพื่อให้ตรงกับช่วงเวลาที่เกิดอำนาจดี 1.3) การประกอบกิจกรรมเพื่อหลีกเลี่ยงจากช่วงเวลาที่เกิดอำนาจร้าย 2)

คุณค่าต่อการประกอบอาชีพเกษตรกร 3) คุณค่าต่อการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันในสังคม 4) คุณค่าต่อการสร้างความเหมาะสมในสิ่งอุปโภค

สรุปได้ว่า โหราศาสตร์ชาติพันธุ์มีคุณค่าที่ช่วยทำให้เห็นการเข้าไปมีส่วนในดำเนินชีวิตของผู้คนและสังคมจนกลายเป็นสิ่งที่กำหนดให้คนและสังคมต้องเข้าใจร่วมกันและถือปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยที่ใช้แนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวในช่วงต้นนั้นการวิจัยที่มุ่งศึกษาคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับการวิจัยนี้ พบว่ามีงานวิจัยของ สุวรรณ วังโสภณ (2547), พรสวรรค์ สุวรรณศรี (2547), นันทนา แร่งจริง (2546), อุทัย ปัญญาโกญ (2547) ผลการวิจัยครั้งนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ อุทัย ปัญญาโกญ (2547) และพรสวรรค์ สุวรรณศรี (2547) ในประเด็นคุณค่าทางวัฒนธรรมแต่งงานวิจัยของทั้งสองคนนั้นมุ่งบอกคุณค่าที่เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมโดยตรงเพียงด้านเดียว แต่การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยพยายามมองว่าโหราศาสตร์มีคุณค่าในฐานะเป็นพื้นฐานความคิดที่ทำให้เกิดมูลค่าแก่คนและสังคม ดังนั้นจึงเห็นได้ชัดเจนว่างานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์มุมมองตัวบ่งชี้อย่างรอบด้านและมีความลุ่มลึกมากกว่าจึงทำให้พบคุณค่าหลักของโหราศาสตร์ที่แทรกชีวิตประจำวันของมนุษย์ได้

นอกจากนี้ยังมีข้อค้นพบใหม่ของโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแง่สกลนครว่ามีที่มาจาก 2 แหล่ง คือ 1) โหราศาสตร์จากอินเดีย และ 2) โหราศาสตร์จีน ซึ่งนำเอาแนวคิดจากที่มาทั้ง 2 แหล่งข้างต้นมากำหนดเป็นปฏิทินดำรงชีวิตแล้วยังนำมาใช้เป็นข้อกำหนดในการคำนวณและพยากรณ์ในทางโหราศาสตร์ ข้อค้นพบใหม่ประเด็นต่อมา เป็นการค้นพบว่า ตำราโหราศาสตร์มีมูลเหตุที่เสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมด้วยเพราะมีความเชื่ออื่นที่นอกเหนือจากดวงดาวคือ

“นาคาคติ” เชื่อว่านาคมีส่วนสัมพันธ์กับมนุษย์ผ่านโหราศาสตร์อยู่ 2 กลุ่มคือ 1) นาครักษาดิน และ 2) นาคพยากรณ์เพื่อการครองคู่

“ทศาคติ” เชื่อว่าทศแต่ละทิศย่อมมีอำนาจ

ที่แตกต่างกัน โดยเชื่อว่าทิศต่างๆ มีเทวาประจำทิศที่จะให้คุณหรือโทษได้ รวมทั้งยังให้พลังที่มีความแตกต่างกันด้วยทั้งนี้ต้องอาศัยปัจจัยอื่นประกอบคือ ยาม วัน และเดือน เป็นข้อบ่งชี้ความเป็นมงคลและอวมงคลของทิศเหล่านั้น การให้ความสำคัญทิศนี้มีปรากฏในหลายตำราอาทิ วันจรมวันฟู โคลงตัวเพ็ง แหกชุดเสาเอือน เป็นต้น

“พุทธานคติ” เชื่อในพลังอำนาจของพระพุทธรูปที่สามารถอำนวยการความดีและปัดเป่าความชั่วร้ายได้ซึ่งเป็นทางออกแก้ปัญหาที่เกิดจากการพยากรณ์ในทางที่ร้าย

“คติภูตผี” เชื่อว่าช่วงเวลาบางช่วงอาจเกิดจากอำนาจของผีหรือปองกันการที่จะเกิดอำนาจของผีที่จะกระทำให้เกิดผลร้ายต่อตนเองและครอบครัว ด้วยความ

เชื่อนี้เองจึงทำให้เกิดตำราโหราศาสตร์ในแง่สกลนครเกิดขึ้นอาทิ วันผีกิน ผีกินผี เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นเพียงประเด็นคุณค่าทางวัฒนธรรม ดังนั้นจึงสามารถวิเคราะห์รูปแบบอื่นๆ อาทิ การใช้คำ การวิเคราะห์ความหมายของคำ ความสัมพันธ์ทางความเชื่อ เป็นต้น

2. คุณค่าทางวัฒนธรรม เป็นการมองผลที่เกิดเป็นแรงกระเพื่อมของโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ที่มีต่อและสังคม สามารถพัฒนาคุณค่าที่มีต่อวงการอื่นๆ ที่ลุ่มลึกกว่านี้ได้ อาทิ โหราศาสตร์การเกษตร โหราศาสตร์การแพทย์ โหราศาสตร์สังคมวิทยา เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- คำตา สอนสา. (2558, มกราคม 20). ที่อยู่ 18/2 หมู่ 10 บ้านดอนตั่ว ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม. สัมภาษณ์.
- นันทนา แรงจริง. (2546). การใช้กิจกรรมเพื่อพัฒนาความตระหนักในคุณค่าทางวัฒนธรรมและการเห็นคุณค่าในตนเองของนักเรียนชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประมวณ วรณโชติผาเวช. (2551). การประเมินความแม่นยำของโหราศาสตร์ไทยในการพยากรณ์ลักษณะส่วนบุคคลและพฤติกรรมในการทำงาน. การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประเสริฐ ฐน นคร. (2541). สารนิพนธ์ ประเสริฐ ฐน นคร. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พรสวรรค์ สุวรรณศรี. (2547). การวิเคราะห์คุณค่า การดำรงอยู่ และการสืบทอดมรดกอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (ฉบับเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สุวรรณ วังโสภณ. (2547). การศึกษาวัฒนธรรมการถ่ายทอดดนตรีประจำชาติไทยและญี่ปุ่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทัย ปัญญาโกณ. (2547). การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.